

ב"ה

ביאור נרחב

פאת הרב יחזקאל סופר

על

יחינוך-קטן'

הקדמה

ליקוטי אמרים חלק שני

לכ"ק אדמו"ר הזקן בעל התניא

לקראת

יום החילולא כ"ד טבת

תשפ"א

ב"ה.

ליקוטי אמרים חלק שני הנקרא בשם:

חינוך קטן

מלוקט מפי ספרים ומפי סופרים קדושי עליון נ"ע
מיוסד על פרשה ראשונה של קריאת שמע

חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, הנה מדכתיב על פי דרכו משמע שאינה דרך האמת לאמיתו וא"כ מאי מעליותא שגם כי יזקין לא יסור ממנה?

אך הנה מודעת זאת כי שרשי עבודת ה' ויסודותיה הן דחילו ורחימו היראה שרש ויסוד לסור מרע והאהבה לועשה טוב וקיום כל מ"ע דאוריית' ודרבנן כמו שיתב' במקומן¹ (ומצות החינוך היא ג"כ במ"ע כמ"ש בא"ח סימן שמ"ג): והנה באהבה כתיב בס"פ עקב אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' וגו' וצריך להבין: איך שייך לשון עשייה גבי אהבה שבלב?

אך הענין הוא דיש שני מיני אהבת ה'

האחת:

היא כלות הנפש בטבעה אל בוראה כאשר תתגבר נפש השכלית על החומר ותשפילהו ותכניעהו תחתיה אזי תתלהב ותתלהט בשלהבת העולה מאליה ותגל ותשמה בה' עושה ותתענג על ה' תענוג נפלא והזוכים למעלת אהבה רבה זו הם הנקראים צדיקים כדכתיב שמחו צדיקים בה' אך לא כל אדם זוכה לזה כי לזה צריך זיכוך החומר במאד מאד וגם תורה ומעשים טובים הרבה לזכות לנשמה עליונה שלמעלה ממדרגת רוח ונפש כמ"ש בר"ח שער האהבה.

והשנית:

היא אהבה שכל אדם יוכל להגיע אליה כשיתבונן היטב בעומקא דלבא בדברים המעוררים את האהבה לה' בלב כל ישראל. הן דרך כלל כי הוא חיינו ממש וכאשר האדם אוהב את נפשו וחיוו. כן יאהב את ה' כאשר יתבונן וישים אל לבו כי ה' הוא נפשו האמיתית וחיוו ממש כמ"ש בזהר ע"פ נפשי אויתך וגו'. והן דרך פרט שכשיבין וישכיל בגדולתו של ממ"ה הקב"ה דרך פרטית כאשר יוכל שאת בשכלו ומה שלמעלה משכלו

¹ ראו סש"ב ח"א ריש פרק ד' [אלא ששם איננו מזכיר שהאהו"ר הן גם שורשן של המצוות 'דרבנן'].

ואח"כ יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו לירד למצרים ערות הארץ להוציא נשמותינו מכור הברזל שהוא הס"א ר"ל לקרבנו אליו ולדבקנו בשמו ממש והוא ושמו אחד דהיינו שרוממנו מתכלית השפלות והטומאה לתכלית הקדושה וגדולתו ית' שאין לה קץ ותכלית

אזי כמים הפנים אל פנים תתעורר האהבה בלב כל משכיל ומתבונן בענין זה בעומקא דלבא לאהוב את ה' אהבה עזה ולדבקה בו בלב ונפש כמו שיתבאר במקומה² באריכות.

והנה ענין אהבה זו רצה מרע"ה ליטע בלב כל ישראל בפרשה ועתה ישראל וגו' בפסוק הן לה' אלהיך השמים וגו' רק באבותיך חשק וגו' ומלתם וגו' בשבעים נפש וגו' ואהבת וגו'. ולכן סיים דבריו על אהבה זו אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה שהיא אהבה עשויה בלב ע"י הבינה והדעת בדברים המעוררים את האהבה וע"ז צוה כבר תחלה והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך כדי שע"ז תבא לאהבה את ה' כראיתא בספרי ע"פ זה.

והנה על אהבה זו השנית שייך לשון מצוה וצווי דהיינו לשום לבו ודעתו בדברים המעוררים את האהבה אבל באהבה ראשונה שהיא שלהבת העולה מאליה לא שייך לשון צווי ומצוה כלל ולא עוד אלא שהיא מתן שכרן של צדיקים לטעום מעין עו"הב בע"הז שעליה נאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם כמו שיתב' במקומה³

אך הנה ידוע ליודעים טעמא דקרא מאי דכתיב כי שבע יפול צדיק וקם ובפרט שהאדם נקרא מהלך ולא עומד וצריך לילך ממדרגה למדרגה ולא לעמוד במדרגה אחת לעולם ובין מדרגה למדרגה טרם שייגיע למדרגה עליונה ממנה הוא בבחי' נפילה ממדרג' הראשונה אך כי יפול לא יוטל כתיב ואינה נקראת נפילה אלא לגבי מדרגתו הראשונה ולא לגבי שאר כל אדם ח"ו שאעפ"כ הוא למעלה מכל האדם בעבודתו כי נשאר בה בחי' רשימו ממדרגתו הראשונה אך עיקרה מאהבה שנתחנך והורגל בה מנעוריו בטרם שהגיע למדרגת צדיק וז"ש גם כי יזקין וגו',

והנה ראשית הדברים המעוררים האהבה והיראה ויסודן היא האמונה הטהורה ונאמנה ביחודו ואחדותו יתברך וית':

² ראו שם ריש פרק מו באריכות.

³ ראו שם פרק יד ע' כ. וגם פרק מג ע' ס.

הנה הפירוש המילולי של ה'פתיח' הזה כבר נתבאר בכל מפרשי התניא, ברם, נשתדל להעלות כאן תמיהות הרבה שנתרו בו עדיין, כי בלא לפותרן נתקשה לפענח את סוד מיקומו ומטרתו של מאמר ה'חינוך קטן', כדלקמן:

פתח ב'ואהבת' וסיים ב'וידעת'...

מאמר קצר זה המהווה מעין 'פתיחה' לחלק השני של 'ליקוטי-אמרים' הקרוי⁴: 'שער היחוד והאמונה', יש בו מקבילות מה ל'הקדמת המלקט' לחלק הראשון, כי שניהם פותחים בפסקה שווה: 'מלוקט מפי ספרים ומפי סופרים קדושי עליון נ"ע מיוסד על...'

ברם, אם בחלק הראשון משמשת הקדמת-המלקט כהנמקת הצורך בהדפסת הרעיונות, שהיו עד אז בעיקרן כ'תורה שבעל פה' ובפירסומם כ'ספר', תוך תיאור תכני-הספר מהיכן הם שאובים.

הרי לעומתו בחלק השני, לא ברור מהי תכליתו של ה'חינוך קטן', הפותח בשאלה על מאמרז"ל בנושא 'חינוכי' הדורש הסבר, תוך כדי העלאת דיון אודות שתי דרגות באהבת ה', שלכאורה איננו משקף כלל את תכני י"ב הפרקים של 'שער היחוד והאמונה', שאינם עוסקים בשיטות 'חינוכיות', אף לא בהדרכה ל'אהבת השם' במישור הרגשי – אלא כל עניינם פריסת 'משנה-פילוסופית' עיונית המנתחת את מושג 'אחדות השם' בסגנון שכלתני ביותר.

דבר המגביר את התמיהה: מה גרם להציב את ה'חינוך קטן' [שהוא מאמר מרתק כשלעצמו] כ'פתיח' לדיון בהבנת סוגיות עיוניות אלו, העוסקות ב'וידעת היום'⁵ את העיקר של 'אחדות השם'?

⁴ זהו שמו אשר יקראו לו בכל הספרות החב"דית, אף שהמחבר עצמו כותב ב'פתיח' שזהו 'חלק שני הקרוי 'חינוך קטן', כיצד א"כ הפך שמו ל'שער היחוד והאמונה'?

⁵ מה גם שסיומה של ההקדמה הזו הוא: "והנה ראשית הדברים המעוררים האהבה והיראה ויסודן היא האמונה הטהורה ונאמנה ביחודו ואחדותו יתברך וית": - אף שפרק הפתיחה מתחיל בפסוק: "וידעת היום" היינו לא להסתפק ב'אמונה' [שכידוע איננה נחשבת ל'ידיעה'] והדברים מתמיהים.

למי מיועד 'פתיח' זה?

לעומת 'ספר של בינונים' המיועד לאנשים בערכנו שהרי 'מידת הבינוני היא מידת כל אדם', הרי המעיין ב'חינוך קטן' מבחין שבעצם הוא מופנה לבעלי מדריגת 'צדיקים' [אלו המסוגלים להגיע ל'אהבה רבה בכלות הנפש'], אלא שמחשש של 'שבע יפול צדיק וקם', דואג רבנו הזקן לספק לאותו 'צדיק' מעין 'קביים-רוחניים' למצב הביניים, בו הוא נפל מדרגתו הקודמת וטרם השיג את דרגתו החדשה, שייתפס לעת עתה ב'אהבה השנית', שהיא תוצר ההתבוננות, שהיא 'עשוייה' מהכרח השכל, כי האחיזה באהבה זו השנית, תעזור לו שלא יסור' – כלומר, נתינת-הכח לבלתי יידרדר עקב הסתלקות המוחין עילאין שלו – נובעת 'ממנה' מ'קביים' זמניים אלו...

האמנם 'שער היחוד והאמונה' מיועד עבור ה'צדיקים' בעת משבר?

מהו היעד הנכסף – האמונה או הדעת?

לפי 'חינוך קטן' נראה שהדרגה העילאית היא 'כלות הנפש' בתשוקה ספונטאנית כשלהבת העולה מאליה [ללא כל התבוננות שכלית], האהבה השכלית לעומתה, בהיותה 'מעושה' על ידי השכל 'ה'חיצוני', מוצגת כיעד ש'בדיעבד' לשעת משבר, עד שיחזור הצדיק 'וקם' ויחזור לאהבה הטבעית הספונטאנית.

דבר הנראה מנוגד להיבט של החלק ראשון ב'ספר של בינונים' ב'דרך הארוכה', שם 'הדעת' וההתבוננות, היא זו שמוצגת כיעד התכליתי, שבלעדיה, כלשון אדמו"ר הזקן⁶:

...אם לא יקשר דעתו ויתקע מחשבתו בחווק ובהתמדה, לא יוליד בנפשו יראה ואהבה אמיתית, כי אם דמיונות שווא.

⁶ בס"ב פ"ג .

ואילו ב'דרך הקצרה'⁷ – אותה הציג רק בפרק יח. לאחר פריסת 'הדרך הארוכה'⁸ – שהיא מיועדת כהגדרתו למי:

פרק התניא פרק יח

...שגם מי שדעתו קצרה בדיעת ה' ואין לו לב להבין בגדולת א"ס ב"ה להוליד ממנה דחילו ורחימו אפי' במוחו ותבונתו לבד אעפ"כ קרוב אליו

הדבר מאד לשמור ולעשות כל מצות התורה ות"ת כנגד כולן בפיו ובלבד ממש מעומקא דלבא באמת לאמיתו בדחילו ורחימו שהיא אהבה מסותרת שבלב כללות ישראל שהיא ירושה לנו מאבותינו...

אזי 'בדיעבד' יכול גם הוא להגיע לאהוי"ר, מתוך התעוררות הנשמה בלבד מכח הירושה לנו מאבותינו, ללא צורך בהתבוננות ה'בינה והדעת'...

גם 'תכני-ההתבוננות' שמציע רבנו הזקן ל'אהבה השנית', שונים בצורה בולטת מהתכנים אותם הוא מציע ב'ספר של בינונים' חלק א':

ב'חינוך קטן' הוא מציע התבוננות על בסיס רגשי של 'הכרת הטוב' לקב"ה:

[אם במישור האישי-פרטי] ...כי הוא חיינו ממש וכאשר האדם אוהב את נפשו וחיוו. כן יאהב את ה' כאשר יתבונן וישים אל לבו כי ה' הוא נפשו האמיתית וחיוו ממש כמ"ש בזהר ע"פ נפשי אויתך וגו'.

[אם במישור כלל-ישראל כעם] ...ואח"כ יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו לירד למצרים ערות הארץ להוציא נשמותינו מכור הברזל שהוא הס"א ר"ל לקרבנו אליו ולדבקנו בשמו ממש והוא ושמו אחד דהיינו שרוממנו מתכלית השפלות והטומאה לתכלית הקדושה וגדולתו ית' שאין לה קץ ותכלית...

⁷ שם פי"ח.

⁸ אף שלכאורה הסדר הרגיל בעבודת השם הוא 'מן הקל אל הכבד' – זאת מפני ש'חסידות-הדעת' היא בעיניו היעד העיקרי ['לכתחילה'] ורק בלית ברירה ['וב'דיעבד'] נותן הוא מקום גם ל'חסידות-האמונה'!

תכנים האמורים לעורר בלבנו 'כמים הפנים לפנים' לאהוב את מי שאוהב אותנו.

כיצד גישה כה 'רגשנית' מהווה הקדמה ליצירה כה 'פילוסופית עיונית' כפרקי 'שער הייחוד והאמונה'!..

אמנם בין השיטים 'משחילי רבנו בקיצור גם רמיזה לתכני התבוננות פילוסופית ברוממותו הבורא כשלעצמו:

... והן דרך פרט שכשיבין וישכיל בגדולתו של ממ"ה הקב"ה דרך פרטית כאשר יוכל שאת בשכלו ומה שלמעלה משכלו

אבל מדוע הוא כה 'מצניעי' נקודה חב"דית זו, מתחת לרעיונות הרגש הנלהבים?

האמנם ישנה רציפות שיטתית בין חלק א' שבתניא לחלק ב'? האמנם יצאו מקולמוסו של אותו מחבר...?

היש מוקדם ומאוחר ב'תניא'?

מסורת בידינו מרבתינו נשיאנו, שבתחילה עלה במחשבתו לפתוח ספרו ב'שער הייחוד והאמונה' [כולל הקדמת 'חינוך קטן'], ברם מסיבות שונות החליט לבסוף לפתוח ב'ספר של בינונים' ולהציב את שעהיוה"א כחלק שני⁹.

⁹ רמז לכך ראו לעיל הערות 1-2 שם משתמש רבנו בל' עתיד [וכפי שיתבאר במקומן וכדו'] על תכנים שאינם מופיעים להלן בשער הייחוד והאמונה, אלא רק בפרקי שש"ב חלק הקודם, כי בכתבו את ה'חינוך קטן' חשב לשלב נושאים אלו בסש"ב שתוכנו להיכתב אח"כ. וד"ל.

ולא נתבאר במפרשי התניא¹⁰ מה טעם בדרך הפשט¹¹ ל'הווא אמינא' שלו לפתוח ב'חינוך קטן' ומדוע שינה דעתו לפתוח ב'ספר של בינונים'..?

גם צ"ל מאי טעמא נקרא תחילה כל החלק שני¹² בשם 'חינוך קטן' ולבסוף נקבע שמו 'שער הייחוד והאמונה'?

ויצוין ששינויי ה'קדימה ואיחור' ניכרים לא רק בסדר חלקי התניא, אלא גם בחלק השני עצמו ישנה 'סתירה' לכאורה ביחס בין 'אמונה' ו'ידיעה':

שהרי בסיום הקדמתו ב'חינוך קטן' מסכם:

...והנה ראשית הדברים המעוררים האהבה והיראה ויסודן היא האמונה
הטהורה ונאמנה ביחודו ואחדותו יתברך וית':

היינו שמה שמעורר את רגשות האהוי"ר היא קודם כל ה'אמונה' שמעל ל'דעת', אף שלפני"ז כתב בהקדמה זו עצמה:

... אהבה זו אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה שהיא אהבה עשויה בלב ע"י
הבינה והדעת [היפך ד'אמונה' ובפרט 'טהורה'] בדברים המעוררים את האהבה.

¹⁰ הרב אבן ישראל שליט"א רומז בביאורו: שהטעם שאמור היה להקדימו בגלל שעוסק בנושאים כלליים ועקרוניים בתפיסת האלקות והבריאה ואילו חלק א' עוסק בהתמודדויות האדם עם בעיות נפשו האישיות, ומה שהחליט לבסוף לאחר את המוקדם, הוא כדי להדגיש שמטרת החסידות איננה 'השכלה פילוסופית' גרידא, אלא הדרכה מעשית בעבודת השם,

אבל עדיין נותרה התמיהה: הלא שני צדדי-סברות אלו היו ידועים לו מראש ולא נתחדשו לו לאחר מכן, מדוע א"כ היתה כאן 'התלבטות'? [מה גם שלאחר החלטתו לאחר – הותיר ב'חינוך קטן' את הרמזים למחשבתו הראשונית בצטטו רעיונות מח"א בל" עתידית כמו **שיתבאר** במקומן, דבר המורה שהיבט זה לא נדחה לגמרי ודו"ק – המוסגר פה ראה בלקו"ב (קארף) ח"ב ע"ג].

¹¹ משא"כ התייחסויות של הרבי זי"ע בשיחות קדשו על דרך הרמז והקבלה, לפי סדר הספירות או חלקי שו"ע.

¹² עד שבתניא מהדו"ק ע' תכה, הקדמה זו היא חלק מעצם הספר וחלוקת הפרקים מתחיל מכאן [ראו לקו"ש ח"ז ע' 519].

גם שמו הסופי והקבוע של חלק שני הנקרא שמו: 'הייחוד [ואח"כ] והאמונה' ולא קראו: 'אמונת-הייחוד'!

'הייחוד והאמונה' – שילוב או ניגוד?

אילו היתה הכוונה להציג 'ניגוד' היה מתאים יותר לקראו 'הדעת והאמונה', שהן תכונות מנוגדות, כי 'דעת' היא תפיסה אובייקטיבית מוכחת, לעומתה 'אמונה' היא אינטואיציה אישית, כהגדרת ספר החינוך:

ספר החינוך - מצוה כה

וענין ההאמנה הוא, שיקבע בנפשו שהאמת כן, ושאי אפשר חילוף זה בשום פנים. ואם יושאל עליו ישיב לכל שואל שזה יאמין לבו...

משא"כ מושג 'הייחוד' איננו תכונת נפש, אלא 'תוכן פילוסופי' מסויים המבאר את אחד מ'עיקרי היהדות', אשר מציאות הבורא היא 'אחדות-מוחלטת' כהסבר הבעש"ט, רעיון זה יכול להיקלט בנפשו של אדם או באמצעות תכונת ה'דעת' [על בסיס הוכחות] או באמצעות תכונת ה'אמונה'¹³ [באינטואיציה].

ואם כוונתו לשילוב 'הייחוד' [בשכל] עם ה'אמונה', לכאורה ממבט שטחי, 'שער הייחוד והאמונה' הוא יצירה שכלתנית מובהקת, המסבירה לוגית את אחד מיי"ג היסודות הרעיון של 'אחדות השם' [בבחינת "דע מה שתשיב" ... אפילו ל'מינים... הכופרים בהשגחה פרטית'¹⁴ ...] והיכן יש בו מוטיב ה'אמונה'?

השפעות היסטוריות על התפתחות ה'תניא'

לענ"ד אפשר לנסות להציע פתרון לכל התמיהות הללו, אם נתייחס להתפתחות הדרגתית במשנת רבנו בהתאם לתקופות השונות שעברו עליו עד שהתיישבה מלכותו על כס נשיאות תנועת חב"ד.

¹³ אזי מתאים לכנותה: 'אמונת הייחוד'.

¹⁴ ראו רפ"ב בשעהיזה"א.

ובמקביל להתפתחות השמיימית שאירעה בי"ט כסלו, בו התרחש 'מתן תורה של הפנימיות', שהביא ל'עליונים' [סודות ורזין דאורייתא] 'יירדו למטה' [להתלבש בשכל ובהסברה] ו'תחתונים יעלו למעלה' שגם פשוטי העם יוכלו להבין בשכלם אותם תכנים שהיו בעבר רק ב'אמונה'.

רבנו הזקן ינק מבית מדרשו של המגיד ממעזריטש ותלמידיו הקדושים רמ"מ מויטעפסק, ר"א הגדול מקרלין ור"א מקאליסק נ"ע, אצלם שררה גישה של העדפת האמונה התמימה ומיעוט קומתה של ההכרה השכלתנית, הבלטת "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" על "וידעת היום והשבות אל לבבך".

בעל התניא, בהתאם לתכלית נשמתו, כבר נבטו אצלו ניצניה הבראשיתיים של הגישה החב"דית, אבל בטרם עלה על כס המנהיגות, בחר להצניע את חריגות-שיטתו, שעוררה עליו לא פעם טרונות על החדרת ה'שכלתנות' להיכלה של החסידות 'הרגשית-הנלהבת'.

קטעים ממכתבו הפולמוסי של הרה"ק ר"א מקאליסק אל רבנו הזקן¹⁵ ... וקא חזינא לספר הבינונים שהרפים כת"ר ולא מצאתי בו תועלת כ"כ להצלת נפשות כי המה מלומדים ברוב עצות במצות אנשים מלומדה ... ולפי דרך המקבלים הדרך שקבלנו מהבעש"ט יספיק להם ניצוץ א' והוא מתחלק לכמה טעמים, כי כך דרכה של תורה וריבוי השמן בנר הוא ח"ו סיבה לכבותו ויצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום יביע אומר ראה זה דבר חדש הוא בחכמה ובתבונה וברעת וחסר לב הוא בכל יבין למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין

וכך הי' מנהג רבותינו היו נשמרים ונוזהרים מאר בדבריהם שלא להשמיע לרוב החסידים לרובם ככולם כי אם בדרך מוסר ולהכניסם בכרית אמונת חכמים ודיבור של תורה קב ונקי והמועט מחזיק את המרובה והברכה מצוי' באותו דיבור אור הגנוז ויאר לו

¹⁵ ראו מכתבי-הטרוניה של הרה"ק ר"א מקאליסק [אגרות בעל התניא ובני דורו – אגרת נח-נט]. באריכות.

מתירא אני כי ריבוי החסידים אולי הוא ח"ו עצת הסט"א לאכד הבר בתוך התבן רח"ל כי בני עלי' המה מועטים א' בעיר וב' כמשפחה ובפרט בזמנים אלו כי גבר השקר למאד ומתעטפים בטלית שאינה שלהם בדברי גדולות ונפלאות רזי דרזין...

להט הנשמה האלוקית ש"רשפיה רשפי אש שלהבת י-ה", - טענו שאר תלמידי המגיד - איננה זקוקה למוחין הקרירים של ההתבוננות, כי כלות הנפש 'שתתלהב ותלהט כשלהבת העולה מאליה' הנובעת מבחינת 'חכמה' שבנפש, שהיא בחינת 'ראיה' [וכאשר 'העין רואה אזי 'הלב חומד'] - היא למעלה מעלה מההתבוננות השכלתנית, הנובעת מ'הבינה והדעת', שהן בחינת 'שמיעה' בלבד.

דבר זה התבטא גם בויכוח העקרוני אודות ה'תלות' של עדת החסידים ב'צדיק' [הרבי]:

לדעת חביריו, עדיפה השיטה של "צדיק באמונתו יחיה" א"ת יחיה' אלא יחיה', ה'צדיק' עצמו ניזון מאמונתה הלוהטת של נשמתו האצילית, [שהיא 'האהבה הראשונה' שב'חינוך קטן'] ואילו חסידיו שאינם במדרגה זו, 'יתחשמו' ממנו ע"י דביקותם והוא ישפיע עליהם 'התפעלות הנפש' [ולא יזדקקו להתבוננות שכלם ביגיעת עצמם בענייני אלוקות עמוקים].

פעם סיפרו לאדמו"ר הזקן שראו חסיד של אדמו"ר אחר המתפלל בהתלהבות גדולה, אף שאיננו משקיע בלימוד גדולת השם והתבוננות בחב"ד שבנפשו ואמר אדמו"ר הזקן בניגונו הידוע:

ער דאוונט? חייקל האמדורער דאוונט... איך וויל ניט אזיי, איך וויל חסידים זאלן אליין דאוונען... [= וכי הוא המתפלל? זה מכח רבו ר' חייקל מהאמדורא הוא המתפלל והחסיד מדביקותו נפעלת בו התלהבות... אני איני רוצה כן, אלא רצוני שהחסיד בכח עצמו יתפלל...]

ליקוטי דיבורים א-ב [בלה"ק] ע' 198 [הובא באוצר סיפורי חב"ד ח"ג ע' 143] ... עוד בתקופה שהרב הצדיק רבי מנחם מענדל היה בהורדוק, היה הרב הצדיק רבי שלמה מקארלין מבקר בערים שונות בגליל ויטבסק כמו ביעשנקוביץ' צאשניק ליעפלי ובכל מקום היה שוהה זמן מסוים.

באסיפת תלמידי הרב המגיד שהתקיימה לפני נסיעתם של הרב הצדיק רבי מנחם מענדל מויטבסק והרב הצדיק רבי אברהם מקאליסק לארץ ישראל, חילקו את המדינות ומדינת ליטא ורוסיה הלבנה פלכי מוהילוב וויטבסק נמסרו לרבנו הזקן.

האסיפה נתנה רשות מיוחדת להרב הצדיק רבי שלמה לבקר בשלש הערים ביעשנקוביץ' צאשניק וליעפלי כדרכו מאז ומקדם, במשך הזמן רצה הרב הצדיק רבי שלמה לקבוע את מקומו בביעשנקוביץ', אך רצה לקבל את הסכמתו של רבנו הזקן על כך.

רבנו הזקן הסכים, אלא שהתנה שלשה תנאים שהיה על הרב הצדיק רבי שלמה לקבל על עצמו:

- א. שלא יבטל את הלומדים והחריפים בלימוד הנגלה.
- ב. שלא יבטל את בעלי יראת שמים הטבעית.
- ג. שיקבע בין מקושריו חובת היגיעה בעבודת השם, שלא כפי השיטה שאלה המקושרים אל הצדיק בוטחים בעבודת הצדיק שהוא יעלה אותם בעבודתו, אלא שהוא הרב הצדיק רבי שלמה יטיל חובה על המקושרים אליו לעסוק ביגיעת בשר ונפש בידיעה שכלית ועבודה שבלב.

זה אכן ההבדל הכללי בין חסידות וואהלין ופולין לחסידות חב"ד שרבנו הזקן יסד את דרך העבודה בעבודת המוח והלב שכל אחד כפי יכולתו מוכרח להתייגע ביגיעת בשר ויגיעת נפש על השגה אלקית ולהתאחד כל כך עם הענין עד שהדבר יורגש בפנימיות הלב ואשר התפעלות הלב תבוא מצד השגת המוח.

הרב הצדיק רבי שלמה הסכים רק לשני התנאים הראשונים ואילו על התנאי השלישי לא הסכים, שיטתו היתה שהמקושרים אל הצדיק מתעלים על ידי עבודתו של הצדיק על המקושרים להיות רק בהתעוררות חזקה בקיום התורה והמצוות ולהיות מקושרים אל הצדיק.

ומרגלא בפומיה של הרב הצדיק רבי שלמה:
"ואל בינתך אל תשען" לעסוק במה שלא תוכל להשיגו "וצדיק באמונתו ובדביקותו בה' יחיה את כל המקושרים אליו..."

אין ספק שאוירה סביבתית זו, השפיעה על האופן בו גילה רבנו הזקן את שיטתו החדשה אט אט, תוך התחשבות ברוח חבריו תלמידי המגיד, מבלי לוותר על היעד של 'חסידות הדעת'.

קודם פטרבורג ואחר פטרבורג

הרעיון האמור, מסתמך על המקובל מרבתינו נשיאנו, אודות שינוי אופי 'תורותיו' של רבנו הזקן 'קודם פטרבורג' לבין אחר צאתו מהמאסר בפטרבורג:

...וידוע אצל חסידים וכן האמת דקודם פטרבורג היה הדא"ח שורף את העולם, עס האט גיברענט די וועלט, לפי שהיה בבחי' מקיף וידוע דטבע המקיף איז אז ער ברענט כו', לא היה אחד שהיה שומע דא"ח ממנו ונשאר במצבו הקדום, אבל אחר פטרבורג נשתנה ולא היה כן, לפי שאז בביאתו מפטרבורג התחיל הדא"ח להיות צד הפנימי דוקא, והעיקר מביאתו בפעם הב' מפ"ב.

ובאגרות קודש ח"ג ע' שמ: בבוא הוד כ"ק רבינו הזקן מפטרבורג בפעם השני בשנת תקס"א והתיישב בליאדי... סדר חדש נהיה בענין אמירת מאמרי חסידות מכמו שהיה לפני זה, עד אז על הרוב היו מאמרים קצרים והביאורים היו ג"כ בתכלית הקיצור ובהתיישבו בליאדי התחיל לדבר מאמרים ארוכים עם ביאורים ותוספת ביאורים וראה ספר השיחות תורת שלום ע' 114.

קהלי היעד השונים

בראשית נביטת 'חסידות הדעת', עדיין העניק רבנו את ה'בכורה' לעבודת הצדיקים ומחונכיהם, שהיא האהבה הראשונה המתוארת ב'חינוך קטן', הלא היא 'חסידות האמונה' כלשונו ב'חינוך קטן':

...היא כלות הנפש בטבעה אל בוראה כאשר תתגבר נפש השכלית על החומר ותשפילו ותכניעו תחתיה אזי תתלהב ותתלהט בשלהבת העולה מאליה ותגל ותשמח בה' עושה ותתענג על ה' תענוג נפלא והזוכים למעלת אהבה רבה זו הם הנקראים צדיקים כדכתיב שמחו צדיקים בה'.

אך לא כל אדם זוכה לזה כי לזה צריך זיכוך החומר במאד מאד וגם תורה ומעשים טובים הרבה לזכות לנשמה עליונה שלמעלה ממדרגת רוח ונפש כמ"ש בר"ח שער האהבה.

כשיטת תלמידי המגיד הצדיקים שמחמת דביקותם האמונית העילאית, אמנם לא היו כה זקוקים ל'התבוננות שכלית', אותה הועיד רבנו הזקן לשאר כל אדם בעלי רוח ונפש בלבד.

והשנית: היא אהבה שכל אדם יוכל להגיע אליה כשיתבונן היטב בעומקא דלכא בדברים המעוררים את האהבה לה' בלב כל ישראל. הן דרך כלל כי הוא חייו ממש וכאשר האדם אוהב את נפשו וחייו. כן יאהב את ה' כאשר יתבונן וישים אל לבו כי ה' הוא נפשו האמיתית וחייו ממש כמ"ש בזהר ע"פ נפשי אויתך וגו'...

ובאן 'משחיל' רבנו הזקן את חידושו הבראשיתי, אשר גם לקהל היעד של ה'צדיקים' יש תועלת ב'חסידות הדעת', בשמשה ערכת חירום לעת משבר, שהרי יתכן שיגיע למצב של 'שבע יפול צדיק', כי ההתלהבות הרגשית, בהיותה סובייקטיבית, עליות וירידות יש בה, על כן גם ה'צדיקים' זקוקים ל'קביים' רוחניים בעת נפילתם, על ידי הצטיידות בתכני התבוננות של ה'בינה והדעת', כפי שמבוארים ב'שער הייחוד האמונה', שנכתב אז כפתיחת ספרו כאמור...

[וכלשונו בסיום ה'חינוך קטן']: ...אך הנה ידוע ליודעים טעמא דקרא מאי דכתיב כי שבע יפול צדיק וקם ... ובין מדרגה למדרגה טרם שיגיע למדרגה עליונה ממנה הוא בבחי' נפילה ממדרג' הראשונ' אך כי יפול לא יוטל כתיב ... שאעפ"כ הוא למעלה מכל האדם בעבודתו כי נשאר בה בחי' רשימו ממדרגתו הראשונה.

אך עיקרה מאהבה שנתחנך והורגל בה מנעוריו בטרם שהגיע למדרגת צדיק וז"ש גם כי יזקין וגו', [לא יסור ממנה']

מקבילות מעניינת יש כאן - לנוסח אדמוה"ו בברכת 'אהבת עולם' בערבית 'ואהבתך לא תסורי' [נ"א 'אל תסיר'] ולכאורה, מה לי מהו הנוסח של סידורים אחרים?

אלא כי לפי הנוסח 'אל תסיר' יקשה: אם 'ואהבתך' הכוונה לאהבתו אותנו, הלא היא 'אהבה עצמותית' ולא שייך שהוא יסירנה, חלילה, ואם הכוונה לאהבה שאנו אוהבים אותו, וכי תעלה על דעתך שהוא 'יסירנה' מלבנו, וכי הוא מתערב ב'בחירתנו'! -

על כן מדגיש שהנוסח הנכון הוא 'ואהבתך' - שאנו אוהבים אותך בעת התפילה [לא תסורי] שהיא לא תתפוגג ותתנדף מאליה לאחר רגיעת ההתלהבות... ומהי העצה לכך ש'לא תסורי' - ממשיך מיד: 'שמע ישראל' ההתבוננות בה' אלוקינו ובאחדותו וייחודו, שזוהי הערובה שגם כי יזקין 'לא יסור ממנה' ודו"ק.

וגם אותה ההתבוננות שבדיעבד, עליה ממליץ ל'צדיק' בעת הנפילה, תכניה הם 'רגשיים': כי הוא חיינו ממש כנ"ל או כדלהלן:

...ואח"כ יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו לירד למצרים ערות הארץ להוציא נשמותינו מכור הברזל שהוא הס"א ר"ל לקרבנו אליו ולדבקנו בשמו ממש והוא ושמו אחד ... אזי כמים הפנים אל פנים תתעורר האהבה בלב כל משכיל ומתבונן בענין זה בעומקא דלבא לאהוב את ה' אהבה עזה ולדבקה בו בלב ונפש כמו שיתבאר במקומה¹⁶ באריכות.

כי באותה תקופה גם אם השתמשו 'חסידי האמונה' במעט 'דעת', היתה זו רק במישור הרגשי ולא עיינו במושגים פילוסופיים בענייני אלוקות.

תואם לשיטת ספר החינוך - מצוה כה

מצות האמנה במציאות השם יתברך:

להאמין שיש לעולם אלוה אחד שהמציא כל הנמצא, ומכחו וחפצו היה כל מה שהוא, ושהיה ושיהיה לעדי עד, וכי הוא הוציאנו מארץ מצרים ונתן לנו התורה, שנאמר בתחילת נתינת התורה, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. ופירושו כאלו אמר, ... דעו שאנכי הוא שהוצאתי אתכם בחפץ ובהשגחה [- הן הן התכנים שממליץ רבנו ב'חינוך קטן'] כמו שהבטיח לאבותינו אברהם יצחק ויעקב:

וענין ההאמנה הוא, שיקבע בנפשו שהאמת כן, ושאי אפשר חילוף זה בשום פנים... ואם יזכה לעלות במעלות החכמה, ולכבו יבין ובעיניו יראה במופת נחתך שהאמונה הזאת שהאמין אמת וברור אי אפשר להיות דבר בלתי זה, אז יקיים מצות עשה זו מצוה מן המוכחר [= בהתאם לאמור ב'חינוך קטן'¹⁷ שהמופת השכלי ישמש לו 'קביים' בעת היחלשות ה'אמונה']

אלא שבין השיטין משלב רבנו הזקן 'בעדינות', שורה אחת הממליצה להתבונן גם בגדולת ורוממות האל בפרוטרוט:

...והן דרך פרט¹⁸ שכשיבין וישכיל בגדולתו של ממ"ה הקב"ה דרך פרטית כאשר יוכל שאת בשכלו ומה שלמעלה משכלו.

¹⁶ ראו שם ריש פרק מו באריכות.

¹⁷ ושמה בגלל זה קרא רבנו הזקן למאמר זה בשם 'חינוך קטן', בהיותו מבוסס על שיטת ספר ה'חינוך'...

¹⁸ אולי כוונתו 'דרך פרט' שאף שאינה שיטה לכלל 'חסידי האמונה התמימה' אבל ישנם יחידים שהם כ'פרט' יכולים להתעמק במושכלות, גם בהמשך השורה 'דרך פרטית', קאי על ההתבוננות בגדולת הבורא עצמה, שתהיה לא רק ב'כללות' אלא

ברם, משהגיע רבנו הזקן לשלבי עלותו לכס המנהיגות של תנועת חב"ד, לאחר פטרבורג, וגם לפני זה קרוב לתקופת פטרבורג, חל אצלו עצמו 'חידוש בתורתו'¹⁹, שמתבטא בהקדימו את החלק הראשון 'ספר של בינונים', לפני 'חינוך קטן', להדגשת ההסתכלות על עבודת ה'דעת' וההתבוננות כיעד של 'לכתחילה'!

כי בפנותו לקהל היעד של ה'בינונים', שלא זכו לבחינת 'ראיה' וכלות הנפש, הרי כל בסיס יחסם הרגשי לאביהם שבשמים, מושתת על 'התבוננות הדעת' המאשרת את מושגי הרוממות האלוקית בצורה כה לוגית, המעוררת את "והשבות אל לבבך", באשר המוח שליט על הלב בטבעו ותולדתו!

רשיון-היבוא של האמונה אל ה'דעת'

אם קודם פטרבורג, יוחסה עדיפות ל'חסידות האמונה', בהיותה רגש נשמתית בחינת 'מזליהו חזי', שמעלתה היא ב'ודאותה המוחלטת' בחינת 'ראיה', לגבי 'חסידות הדעת', שאינה אלא דרגת 'שמיעה' והבנה, אבל מאידך, האימות ההגיוני האובייקטיבי, משלים את ה'חסר' שבהעדר ראיית הנשמה, שהיא סובייקטיבית²⁰.

משל למה הדבר דומה:

טייס מעדיף מצב בו הוא רואה במו עיניו את מסלול הטיסה, אבל בעת ערפל או לילה, ישנו מצב של 'טיסת מכשירים' המספקים לו את נתוני הטיסה והניווט על פי חישובים לוגיים, עד שיגם כי יחשיך לא יפול ממנה'...

ב'פרטי-גדולתו' [ממכ"ע, סוכ"ע וכולא קמיה כלא חשיב כולל פרטי השתלשלות העולמות וכו'].

¹⁹ ראו במ"מ וליקוט פירושים לשעה"ה"א ע' ב. המצויין שם בהערה 10.

²⁰ שהרי לא כל הסובבים אותו רואים גם הם מראות אלוקים, ע"ד האמור בדניאל י: ז: וְרָאִיתִי אֲנִי דְנִיָּאל לְבָדִי אֶת הַמְּרָאָה וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי לֹא רָאוּ אֶת הַמְּרָאָה...

לא כן אחר פטרבורג, כשהתיישרה מלכותו בשיטת חב"ד, לאחר שנתקבלה הגושפנקא מן שמיא, לגלות את 'פנימיות עתיק' ולהלבישה ב'פנימיות בינה', הרשיון לייבא את ה'רזים' של היהלום שבכתר, לשחקם ב'ריחיים של מוחין' ולהשקותם לבן המלך החולה...

'השתדרגה' שיטת אדמוה"ז בעניין ה'דעת' לאמר: שאיננה רק 'קביים' לעת נפילה ומשבר, אלא מטרה כשלעצמה, להוריד את האמת האלוקית גם למישור ה'שכל'²¹ – בעקבות הרמב"ם:

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק א

(א) יסוד היסודות ועמוד החכמות **לידע שיש שם מצוי ראשון** והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו: (ב) ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות: ... (ו) **וידיעת דבר זה מצות עשה** שנאמר אנכי ה' אלהיך: ... (ז) אלוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם ... **אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם** ... לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד, **וידיעת דבר זה מצות עשה** שנאמר ה' אלהינו ה' אחד:

כלומר, לדעת הרמב"ם עצם-ההכרה במציאות הבורא ובייחודו, הן 'מצוות עשה' וכבאלה הן מחייבות במידה שווה כל יהודי, צדיק, בינוני או רשע... היינו, גם מי ש'אמונתו' לא נפגמה כלל, עד שהיא אצלו בבחינת 'ראיה', איננו נפטר מחובת ה'ידיעה'!

ואף שמי שאמונתו שלימה ואבסלוטית, הוכחות ה'דעת' למה לו? ע"ד 'כיהודה ועוד לקרא'?

אלא שההיבט החדש על תפקיד ה'התבוננות', איננו כעל 'פותר ספיקות באמונה', אלא מפני שישנו אינטרס אלוקי שגם ה'שכל' יסכים ויקלוט את אמיתותה של האמונה, בבחינת "יכירו ויידעו כל יושבי האוניברסיטה"...

ושמא תקשה 'חסידות האמונה' לאמר: זו אמנם דעת הרמב"ם, אשר בפילוסוף, רואה הוא ב'שכלתנות' את חזות הכל, אבל להכניס את ההתבוננות להיכל האמונה של הבעש"ט? – זהו עירוב מין בשאינו מינו...

²¹ וכפי שהתבטא רלוי"צ מבארדיצ'וב בהתפעלות מספר התניא באמרו: כיצד הצליח להכניס קב"ה כה גדול בתוך ספר כזה קטן? ...

תהא תגובת משנת ה'תניא':

השאיפה של משנת חב"ד ל'דעתנות', לא מכח הערצת השכלתנות היא באה, אדרבה, כוחה של 'אמונה' נעלה עשרת מונים בוודאותה המוחלטת, יותר מ'מופתים שכליים' של החקרנות הפילוסופית!

אלא בגלל שה'דעת' היא צורך בסיסי בעבודת השם הרגשית²², כי היא נועדה לשכנע את שכלה של הנפש הבהמית, שגם היא תתלהב מגדולתו ית', עד כדי שתאהבנו "בכל לבבך" – בשני יצריך, כמ"ש "דע את אלוקי אביך ועבדהו בלבב שלם ובנפש חפיצה".

כלומר, אל תסתפק ב'אמונה' ביאלקי אביך שהנחילוך הוריד ומוריד במסורת אמונית... אלא עליך 'להוריד' אותה אל מישור ה'דעת', כדי שהתמסרותך לאהבתו לא תהא רק 'מונו' [mono] אלא 'סטריאו' [stereo]

ומעלתה היחידה של ה'דעת', בהיותה השפה היחידה שגם הבהמית מבינה ומסוגלת להשתכנע.

כעומק ה"אין עוד" כך חובת ה"וידעת היום"

מעתה נבין את הקשר בין ייחודה של פילוספיית 'אחדות השם' עפ"י משנת-חב"ד ובין הדרישה הלכתחילית של חובת ההכרה השכלית [כפי שרמוז הדבר מפורשות במקרא]:

190 דברים פרק ד
(לד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ידוד אלהיכם במצרים לעיניך: (לה) אפה הראת לדעת כי ידוד הוא האלהים אין עוד מלבדו:

ההתבוננות בניסי יציאת מצרים, המורים על אהבת ה' אותנו, עליה ממליץ ב'חינוך קטן':

²² לא רק כמצוות עשה הפונה אל המוח ומחייבתו להגיע להכרה שכלית, כלשון הזוהר שמבאר ש"בגין דלאישתמודעין ליה" [בכדי שהנבראים יגיעו לידי הכרה דעתנית בגדולת הבורא] היא תכלית הבריאה!

...יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו לירד למצרים ערות הארץ להוציא
נשמותינו מכור הברזל שהוא הס"א ר"ל לקרבנו אליו ולדבקנו בשמו ממש...

ולמרבה התמיהה: בהמשך הכתובים חוזר שוב על חובת הידיעה:

(לט) וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם וַהֲשַׁבְתָּ אֶל לְבָבְךָ כִּי יְדוּד הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל
הָאָרֶץ מִתַּחַת – אֵינְךָ עוֹד:

שזהו לכאורה כפל מיותר, מה גם שמשנה לשון הציווי מ'אין עוד
מלבדו' ל'אין עוד' וגם בפסוק לט. מוסיף: 'בשמים ממעל ועל הארץ
מתחת', שלא נאמר בפסוק הקודם – וטעמא בעי!

ואולי יש לומר, שהניסים דיציאת מצרים, מורים רק ש'מלבדו' [כלומר,
בלעדיו] 'אין עוד' [אף כח אלוקי נוסף המסוגל להפר את מופתיו] אבל
'אתו' יש מציאות של עולם, כלומר, בנוסף ל'מנהיג' יש בירה... [אלא
שהיא כפופה ותלויה ב'מנהיג'].

ודי בהכרה זו, אם מטרתה רק כדי להכיר תודה ל'מנהיג' על ניסיו
ואהבתו הנפלאה אלינו, גם אם לא נגיע להכרה, שכל היקום 'אין ואפס'
ואינו אלא 'דבר ה' ותו לא...

אבל אמונה כזו, איננה 'יהודית' דווקא, שהרי שלילת 'שתי רשויות'
איננה ייחודית ל'יהדות', זוהי תפיסת 'המונתאיזם-הגלובאלי', ע"ד
אמונת האיסלאם המכירה גם היא ב'אללה וואחאד'...

•

ברם, מה שגרם ל'שידרוג הדרושה' הם הפסוקים הבאים [לז-לח]
המלמדים שהקב"ה לא הסתפק רק ב'הוציאנו ממצרים' [גם בלי
'שהכניסנו לארץ ישראל'] – אלא שיש לו מטרה עיקרית:

(לז) וַתַּחַת כִּי אָהַב אֶת אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזֶרְעוֹ אֶתְּרִי וַיּוֹצֵאֲךָ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ
הַגָּדֹל מִמִּצְרַיִם: (לח) לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ בְּפָנֶיךָ לְהַבְיִאֲךָ לְתַת
לְךָ אֶת אֶרֶץ נַחֲלָה בַּיּוֹם הַזֶּה:

שהאומה היהודית [הנפש האלוקית] תכבוש את 'שבע אומות'
התחתונות [מידות הנפש הבהמית] ותהפכם לארץ הקודש! – זה מורה
שהתכלית היא שה'אמונה' [העליונה] תכבוש את ה'שכל' [התחתון]

זוהי מטרה חדשה, להכיר ש'אחדות השם' חודרת גם 'בשמים ממעל
ו[גם] על הארץ מתחת' שהם עצמם אינם 'עוד', דבר הגורם גם לנפש
הבהמית, לחוש ש'הכל אלוקות' – כמבואר בשער היחוד והאמונה.

היתכן 'שידרוג' באמונת הצדיקים?..

אכן מצינו שלבי-התפתחות מעין אלו, גם בדרגות האמונה של
'אברהם אבינו' אבי המאמינים:

הבה נבדוק: ההיתה אמונתו כמו ה'מונותאיזם' או שמא הכיר את נקודה
היחודית של היהדות, ש'אין עוד' שום מציאות עצמאית ביקום?

תורה אור מג,ג.

ולחבין זה הנה כתיב ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם...
דהנה כתיב רם על כל כו' מי לא יראך וגו' דגם עובדי כוכבים קרו ליה אלקא
דאלקיא כמ"ש ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי וגו'. אך הם בבחינת פירוד
להיות בחינת יש ודבר בפני עצמו.

ואברהם הנה היה עומד וצוח בשם ה' אל עולם. פ"י שהשם הו"י הוא אל
עולם כולא חד ולא אל העולם, שהעולם הוא יש ודבר בפ"ע והוא המחיה
אותם, אינו כן!.. [היינו שאמונת אברהם היתה בשיטת 'שער היחוד
והאמונה']

ברם, מאידך מצינו במדרש שהכרת אברהם את בוראו התבטאה:

ילקוט שמעוני בראשית - פרק יב - המשך רמז סב

רבי יצחק פתח שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך אמר
ר' יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת
דולקת, אמר: תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה
ואמר אני בעל הבירה.

כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר: תאמר שהעולם בלא מנהיג?! הציץ
עליו הקב"ה ואמר אני הוא בעל העולם.

נמצא שבתפיסת אברם, ה'אחדות' התבטאה רק בבלעדיותו של ה'מנהיג', אבל את ה'בירה' עצמה ראה אברם כמציאות נוספת על ה'מנהיג', כמו במשל שגם אם ה'מנהיג' יעזוב את ה'בירה' [אף שבלעדיו לא היתה נבנית] לא תהפוך ה'בירה' לאין ואפס ממש...

אלא שבהכרח לומר, שגם אמונתו של אברהם התפתחה מדרגה לדרגה, כי בטרם 'לך לך', היתה אמונתו מכח מחקר שכלו האנושי, כאמונת ה'מונותאיזם', ש'אין עוד בוס נוסף', אבל מציאות העולם איננו תלויה בבורא..

רק אחר "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם²³ בשם ה' אל עולם", 'השתדרגה' אמונת אברהם, כתוצאה מכח עליון, שאמנם הקב"ה 'אל-עולם' שכל מציאות ה'עולם' אינה אלא ה'אל', כפי שמדייק רבנו הזקן ב'תורה אור'.

•

עד"ז אצל רבנו הזקן, שקודם פטרבורג, הצורך בהתבוננות ה'דעת' היה רק 'בדיעבד', בשביל לחזק אצל 'צדיקים' את האמונה ש'נפלה' [ולכן גם תוכנה של ההתבוננות היה רק ב'ניסים', המוכיחים שליטתו על הטבע] לכן חשב לפתוח ספרו ב'חינוך קטן'...

אבל לאחר פטרבורג, כש'ארובות השמים נפתחו' כשהתפתחה שיטתו העצמאית, שענין ה'דעת' הוא 'יעד לכתחילה' להחדיר את האמונה גם בתחום 'השכל הטבעי', שבזה מתבטא שגם בעולם קטן זה האדם, 'אין עוד [חלק בנפש] מלבדה של האמונה!

²³ ולהעיר שדיוקו מוכח לא רק מכח הביטוי 'אל עולם' ולא 'אל העולם', אלא מסתייע גם מהדגשת 'ויקרא שם' שהוא תמוה: וכי רק 'שם' החל לקרא בשם ה'?! הלא כל ימיו הוא קורא הבריות להאמין בבורא? - ומדאמר קרא: "שם" מוכח שמדובר בסגנון קריאה חדש שלא היה עד עתה, והוא ההכרה ב'אחדות השם' על פי שיטת שער היחוד והאמונה! ודו"ק.

איה 'האמונה הטהורה ונאמנה'!?

למה ירמזון מיליו של רבנו הזקן בסיום 'חינוך קטן' אודות 'ראשית הדברים המעוררים האהבה והיראה ויסודן, היא האמונה הטהורה ונאמנה ביחודו ואחדותו יתברך וית'...? הסותרים לכאורה את מה שכותב במאמר זה עצמו לעיל:

... אהבה זו אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה שהיא אהבה עשויה בלב ע"י **הבינה והרעת** [היפך ד'אמונה' ובפרט 'טהורה'] בדברים המעוררים את האהבה.

אי לכך, קשה לומר שכוונתו ל'אמונה המושללת מן השכל', כשיטת חסידות פולין²⁴ הדוגלים ב'אמונה פשוטה' בלבד, שהרי כל פרקי 'שער הייחוד' מבוססים על ביאורים לוגיים.

ונלענ"ד ששיטת רבנו הזקן היא, שרק לאחר בירור שכלי עמוק של מושגי הייחוד, עד שמצליח לשלול כל סברה של מינות וכפירה²⁵, כך שה'שכל' מודה באמיתות האמונה ומסיר כל 'התנגדות' – רק אז²⁶ תיתכן ה'אמונה' בטהרתה, ללא 'עירפולים שכלתניים', דרושה ה'התבוננות' המפריכה את כל נסיונות הכפרנות!

•

ועפ"ז יובן גם הביטוי 'נאמנה' – וכי ישנה 'אמונה טהורה' שאיננה 'נאמנה'!?!...

אלא שאם ה'אמונה' יונקת רק מהנשמה הקדושה בלבד, ללא שיבוץ במסגרות ההגיון, הרי יש בלבו דופי, כלשון הרמב"ם:

²⁴ וכלשון הנוסח שהם אומרים לאחר התפילה: 'אני מאמין באמונה שלימה' [בלי טיפת שכל חלילה...]

²⁵ וראיה לדבר: שמיד לאחר הצגת עקרון 'ההויה המתמדת' שבפרק א' בהתבסס על אמונה בפסוקים ומאמר חז"ל, ממשיך מיד בפרק ב': "והנה מכאן תשובת המינים וגילוי שורש טעותם", אף שאין מטרת שער הייחוד, להתמודד בויכוחים עם הכופרים... – אלא התכלית היא 'לשלול' משכלנו אנו כל סברה אפשרית של 'כפירה', כדי שה'אמונה' תהא 'טהורה' מכל ספקנויות.

²⁶ ומפורש כן בקונטרס תורת החסידות אות יג. עיי"ש באריכות

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ח
משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה שהמאמין על פי
האותות יש בלבו דופי [ספקנות שכלית הטוענת:] שאפשר שיעשה האות בלט
וכשוף ...

ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני! **שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא
אחר ...** [שם היתה עדות המונית להתגלות אלוקית הדוברת אלינו ישירות,
מעמד שלא ניתן להכחישו]

ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא **אמת שאין בו דופי**
שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך

וגם בך **יאמינו לעולם** מכלל שקודם דבר זה, לא האמינו בו **נאמנות שהיא**
עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה:

הא למדת שרק אמונה הבאה לאחר חקירה שכלית המסירה כל
פקפוקי-שכלתנות, היא לא רק 'טהורה' אלא גם 'נאמנה', העומדת
לעולם, כי איננה תלויה במצב רוחניותה של הנשמה, בה עלולה להיות
'נפילה', שלא כבהוכחה שכלתנית, שהיא 'אמת אובייקטיבית' בלתי
ניתנת להפרכה.

תדפיס כתוך 'ביאור הייחוד והאמונה'
שיו"ל בעז"ה